

726.82(497.11)"19"
930.2:003.071(497.11)"19"
Примљено: 27.10.2020.
Прихваћено: 10.11.2020.

Александра Фостиков
Историјски институт, Београд
Кнез Михаилова 36/II, Београд
aleks.fostikov@gmail.com

СПОМЕНИ - НАДГРОБНИЦИ СА ГРОБЉА У РУДИНАМА (МЛАНЧА)*

Сажетак: У раду је пажња посвећена споменима, насталим почетком 20. века. Овом приликом обрађено је осам ових споменика, који се налазе на гробљу у Рудинама, заселку Мланче. Од осталих на овом гробљу, ове издвајају стил и разлог настанка. У питању су меморије посвећене војницима, који су живот изгубили током балканских и Првог светског рата. Сви осим једног, садрже натписе, карактеристичне за војне спомене.

Кључне речи: натписи, споменици, меморије, Мланча, Рудине, Краљево, Србија, 20. век.

Данас се међу споменицима на активном гробљу у Рудинама, заселку Мланче (МЗ Мланча, Краљево)² налази и осам спомена посвећених војницима из периода балканских ратова и Великог, односно Првог светског рата. Иако се они не налазе, као што је често случај крај пута, ипак садрже исти тип информација, а одликују их и стилске карактеристике које се приписују овој групи, често познатој и као крајпуташи.³ Стога можда баш овај пример треба да послужи да се истакне, да су своје место меморије тог типа налазиле било у гробљима, било крај пута, при чему не можемо са сигурношћу

потврдити без археолошких ископавања и даљих истраживања, ни да ли се телесни остаци, чији су спомени у самом гробљу и ту сахрањени, а посебно у случају смрти војника далеко до дома.⁴

Група од четири спомена (I-IV)
(фото А. Фостиков)

* Рад је настао у оквиру пројекта: *Средњовековне српске земље (13-15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029), и *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку (14 – 15 век)* (Ев. бр. 177010), које финансира Министарство просвете и науке РС.

² Село Мланча смештено је на око 60 км, југозападно од Краљева, изнад десне обале Граићке реке, леве притоке Студенице, уз локални пут Ушће - Ивањица. Граничи се са општином Ивањица. *Topografska karta Саџак 4 (529-4) 1: 50000*, Vojnogeografski institut, Београд, 1970; *Географска енциклопедија насеља Србије II*, Београд 2001, 294.

³ Мада сам назив крајпуташи првобитно има посебан значај, чињеница је да дати термин може да се односи на све оне меморије које се и иначе ситуирају на или поред пута, док са друге стране не обухватају спомене истог типа у гробљима. За називе крајпуташ вс. спомен, вид.: А. Фостиков, *Спомени – надгробници крајпуташи у Братљеву*, НиЗ IV (2018) 37-38 н. 2, 3, 4 са ст. лит.

Да ли су и у ком случају поједини место нашли у гробљу, или на путу, да ли је то зависило од тога да ли постоји и колико је удаљено локално гробље, или је јака традиција сахрањивања у дворишту утицала на тај чин, остаје за сада неразјашњено. Ипак, чак и ако је обичај да се преци сахране на властитој земљи имао значаја, на место испред капије односно на граници зона имања и улице, или пак у

⁴ А. Фостиков, *Спомени*, 37-38, са ст. лит.

потпуности поред пута у случају припадника истог села, на такву појаву морала је да утиче и свест о борби и херојској смрти, животу датом за виши циљ.⁵

На гробљу у Мланчи, они су организовани у две скупине, од по четири спомена (I-IV, V-VIII), при чему се у другој групи налази и један из другог раздобља (Ia), а из исте породице, којој припадају и два од ова четири спомена (V,VI). Он је израђен другим стилем, а кратак натпис доноси обавештење да се покојник својевремено удавио (Ia).⁶ У већини овде су исписани црним словима и немају посебне ликовне представе сем уобичајног елемента венца са крстом у самом врху споменика изнад натписа (I, II, III, V, VI, VIII). Изузетак представљају два, један у првој групи, који има и све ликовне карактеристичне елементе за подтип са ликом војника, натписом и ликовним представама у боји (IV), и један у другој, који има црном бојом изведену представу - два голуба са гроздовима (VII). Такође сви су појединачна обележија, а само један је двострук (I).⁷ Иначе треба приметити и да су у свим случајевима сем једног (IV), имена исписана на једној страни без презимена, и то на тај начин да су раздвојена тако да први део имена стоји у левом углу натписног поља, а у десном други.⁸

На крају треба истаћи и да је од ових осам споменика, пет припадало фамилији Јовановића (IV-VIII), при чему се међу њима један нашао у првој групи (IV), док су остала четири заједно подигнута један поред другог (V-VIII). Да ли је до таквог издвајања довела удаљености међу гранама ове фамилије или је нешто друго у питању остаје нејасно. Од ова

5 Т. Kuljić, *Dobra smrt - o evoluciji društvenoprihvatljivog načina umiranja*, *Etnoantropološki problemi* 8 (1) 65-70.

6 Да ли је то учињено само због места поред других породичних белега, покојних ујака и ближњих или пак што је изостало тело покојника, није било могуће утврдити. На њему стоји натпис: Драгутин [2] Јовановић [3] живе 15 год[ина], [4] утопи се 1933. [5] год[одине]. Спомен [6] подижу браћа [7] Божићар, Мил[8]ивоје, Алексије [9] и тетка Мил[10]енија са [11] породицама. Изнад натписа се налази обичан крст, а споменик има троугаони врх (Ia). Треба приметити да се иначе узроци смрти попут утапања, удара грома и сличне неуобичајне генезе наводе у епитафима новијег времена.

7 О типовима и представама: А. Фостиков, *Спомени*, 38-39, и даље, са ст. лит. Детаљније појединачно вид. ниже.

8 Вид. појединачно ниже.

четири у истој групи, два су подигнута рођеној браћи (V, VI), а друга два су они њихових ближних сродника (VII, VIII). Од осталих један двојни припада браћи Васиљевић (I), а преостала два Анђелковићима (II, III).

Група од пет спомена, четири војна и један цивилни (V-VIII, Ia) (фото А. Фостиков)

Писмо и језик натписа делом припадају старијем превуковском говору, а речи су често спајане и раздвајане у складу са простором. Ради даљег проучавања текстови су донети у свим појединостима према оригиналу, уз основно решавање скраћеница. Пошто су ови на језику са почетка 20. века, није било потребе ни да се и преведу на савремени. Једино су сходно данашњим језичким правилима примењена велика слова. Због бољег прегледа, надгробници су обележени римским бројевима, док су њихове стране обележене арапским бројевима, а по истом принципу и фотографије, које су приложене на крају, у виду табли. Поједини називи од значаја, који се у овима помињу, обрађени су у критичком апарату.

I Спомен браћи Васиљевић, Будимиру и Будисаву

Један од монументалнијих спомена на гробљу у Мланчи, је управо овај двојни, који припада браћи Будимиру и Будисаву Васиљевић. Урађен је од белог камена, са капом, а натпис је изведен црним словима. Са обе стране налазе се натписна поља. На предњој страни стоји натпис само са именом браће, без презимена (I-1), док се на задњој

налази натпис од 22 реда, са карактеристичним отвореним венцем са крстом (I-2).

I-1 Спомен браћи Васиљевић, Будимиру и Будисаву (фото А. Фостиков)

I-2 Спомен браћи Васиљевић, Будимиру и Будисаву (фото А. Фостиков)

I-1 десно: Будимир лево: Будислав⁹

I-2 Ој, мила браћо и сестре не|2| пожали труда свога прочи|3|тате ова вечни спомен |4| Будимира и Будислава бра|=|5|ће¹⁰

9 Остаје нејасно да ли због неког посебног разлога су имена у натпису на овом месту издељена са размаком између два дела имена у виду празног натписног поља: Буди-мир, Буди-слав, или је то учињено због визуелног ефекта.

10 Као што је чест случај знак једнакости је коришћен

Васиљевића из Рудина, а, |6| бивша војника сталног ка=|7|дра који учествоваше рат ср=|8|бско турски и бугарски аус=|9|триски и немачки Будими=|10|р је¹¹ каплар бијо 2. чете 3. ба=|11|талиона 12. пук, који живе |12| 22 г[одине]. А умре у Кривој Палан=|13|ци 12. јуна 1913 г[одине].

|14| Будислав је Регрут бијо |15| 4. чете 4. баталиона 19. пук |16| који поживе 20. г[одина]. А погину на |17| Врбовцу 6. октобра 1915. г[одине].¹²

|18| Овај тужни Спомен по=|19|диже отац Милан брат Вели=|20|сав бака Станица син Љуби=|21|ша жена Станика и мађија¹³ |22| Милица.

II Спомен Миливоју Анђелковићу

Спомен Миливоју је на неколико места оштећен, како је то често и случај са лишајем, који је ухватио корена на истом. Урађен је од белог камена, са капом, и исписан је црним словима. Има две натписне површине. На једној стран налази се као и у претходном случају само име без презимена (II-1), док се на другој на врху предње стране налази карактеристичан отворен венац са крстом, испод ког је и натпис у 23 реда (II-2).

II-1 Миливоје¹⁴

II-2 О, мила бра|2|ћо и сестре ум<о>|3|<ле> ено станте и |4| прочитате овај |5| спомен и реци|6|те Бог да прос|7|ти Миливоја |8| Анђелковића, |9| из Рудина, војн=|10|ика 2. чете 3. б[аталиона] |11| 12. пука. Живе |12| 21. г[одину], а умре у |13| најлепшем цв|14|ету, младости |15| своје 12. марта |16| 1914. г[одине] у Скопљ=|17|у. Овај спомен |18| подиже му |19| ожалошћена |20| мајка Недељ|21|ка, брат Вели=|22|мир, сна¹⁵ Рај=|23|ка, и сестре.

приликом дељења речи у то време.

11 Глагол јесте користи се као је уз претходну реч на више места.

12 У питању је Врбовац код Смедерева. Посебан терет битке на Врбовцу поднели су 11. и 19. пешадијски пук првог позива. О току сукоба: Р. Ранковић, *Смедерево и околина у Првом светском рату*, Mons Aureus 46 (2014) 20-30.

13 Мађеха.

14 И овде је име раздвојено на два дела по истом принципу: Мили-воје.

15 Снаха, снаја.

II-1 Спомен Миливоју Анђелковићу
(фото А. Фостиков)

II-2 Спомен Миливоју Анђелковићу
(фото А. Фостиков)

III Спомен Владимиру Анђелковићу

И овде је у питању споменик од белог камена, са црним натписом, капом и крстом уписаним у венац, изнад почетка текста. Као и у претходним случајевима има два натписна поља, на предњој страни је такође убележено само име покојника, без презимена (III-1), док се са друге налази натпис у 26 редова (III-2). Од свих овде датих, овај је у највећој мери уништен лишајем, те је већ у лошем стању и тешко читљив. Мада је презиме исто, те се може претпоставити да је и Владимир, као и Миливоје припадао фамилији Анђелковића, судећи по наведеним ожалошенима, у питању су две различите куће ове породице.

III-1 Спомен Владимиру Анђелковићу
(фото А. Фостиков)

III-1 Владимир¹⁶

III-2 О, мила бр|2|аћо и сестре ум|3|ољено станте |4| и прочитате |5| овај спомен и |6| реците: Бог да |7| прости |8| Владимира |9| Анђелковића |10| из Рудина, вој|11|ника 2. пољ(ског) бат|12|(алиона) Живе 21. г[одину], |13| а умре у најле|14|пшем цвету мл|15|адости своје |16| 25. маја 19(…) |17| у Штипу. Овај |18|<мој> спомен по|19|диже ожалош|20|ћени отац |21| <Вл>ад<...>, м(ај)ка |22| Брана, <Јово> |23| <...> Станко и |24| Новица <амин !sic > |25| побратим Та|26| дија Ђурчић.

¹⁶ И овде је име раздвојено на два дела по истом принципу: Влад-имир.

III-2 Спомен Владимиру Анђелковићу
(фото А. Фостиков)

IV Спомен Љубомиру Јовановићу

Споменик, такође са капом, за разлику од претходних, рађен је у такорећи карактеристичном колориту, па је камен за те сврхе исписан словима различитог колорита, и украшен ликовним елементима стандардним за овај тип, који можемо можда назвати и шареним споменом. На предњој страни се налази представа војника са пушком. Десно и лево од главе стоји усправни натпис, који садржи име (десно, одоздо на горе) и презиме (лево, одозго ка доле) војника, исписан црвеном бојом (IV-1). а на задњој испод крста и венца, у натписном пољу налази

се први део натписа који садржи 49 редова (IV-2, р. 1-24), уоквирен лозом са цветовима, који се наставља на бочној, десној страни од војника, без натписног поља и украса (IV-3, р. 25-49). На левој страни од војника налази се представа лозе са голубом (IV -4). Сам спомен није у добром стању, боје су спране, а на њему су видљиви утицаји времена.

IV-1 Спомен Љубомиру Јовановићу
(фото А. Фостиков)

IV-1 Љубомир Јовановић

IV-2 Ој, |2| путниче |3|<...> |4| <...> |5| труда
сто|6| га прочит|7|ајте овај |8| спомен |9|
Љубоми|10|ра Јовано|11|вића из Ру |12|дина

војн|13|ика II чете |14| III бат(алиона) 12. |15| кадровач |16| ког пука |17| који пожи|18|ви 20 год[ина], |19| а умре <...> |20| јануара |21| 1915. год[ине], у |22| младено|23|вачкој бо|24|лници.

IV-3 |25| Овај |26| спом|27|ен сп|28|одиго|29|ше ож|30|алош|31|ћени |32| отац |33| Јован |34| ђед Ал|35|ексан|36|дра и |37| мајка |38| Миљ|39|ка, бра|40|ћа Че|41|до и |42| Миљ|43|ко, сес|44|тре Је|45|ка, Ста|46|ними|47|рка и |48| Неде|49|љка.

IV-2 Спомен Љубомиру Јовановићу
(фото А. Фостиков)

V Спомен Тијосаву Јовановићу

Спомен Тијосаву малим делом је оштећен од лишаја, те се име лакше чита на страни где је једино и оно исписано у натписном пољу. Са друге стране налази се натпис изеден на белом камену црном бојом у 14 редова, такође у натписном пољу. Као и остали у облику је стуба, са капом и крстом уписаним у венац на почетку натписа. Одмах до њега налази се и споменик његовом рођеном брату Војиславу (VI). Иако на овом спомену у натпису не налазимо уобичајне податке, о месту службе, овде је уврштен пошто се налази одмах до оног његовог брата, а сам датум смрти и начин изведбе указују да ипак постоји могућност да на неки начин припада овој скупини.

V-1 Спомен Тијосаву Јовановићу
(фото А. Фостиков)

V-1 Тијосав¹⁷

V-2 Тијосав |22| Јовановић из |3| Рудина,
жи|4|ве 19. г[одина] а умре |5| 29. нов[ембра]
1918 г[одине].

|6| Спомен |7| подиже отац |8| Косто
мајка |9| Јелисава и се|10|стре Радојка |11|
Витомирка |12| и Миленија. |13| Бог да му
ду|14|шу прости.

V-2 Спомен Тијосаву Јовановићу
(фото А. Фостиков)

VI Спомен Војиславу Јовановићу

Спомен Војиславу Јовановићу, као и већина овде наведених је правоуган, од белог камена, са капом, и са два натписна поља, са сваке стране по једно. Натписи су изведени у црној боји, са једне стране налази се само име, без презимена као и код претходног, док са друге испод венца са уписаним крстом стоји натпис од 18 редова.

17 И овде је име раздвојено на два дела по истом принципу: Тијо-сав

VI-1 Спомен Војиславу Јовановићу
(фото А. Фостиков)

VI -1 Војислав¹⁸

VI -2 Војислав |2| Јовановић из |3| Рудина
војни|4|к 2. чете 3. б[аталиона] |5| 12. пука.
Живе |6| 22. г[одине] а погибе |7| 6. окт[обра]
1915. г[одине] |8| на Божевцу.¹⁹

|9| Спомен |10| подиже отац |11| Косто
мајка |12| Јелисава син |13| Драгутин
се|14|стре Радојка |15| Витомирка и |16|
Миленија. Бог |17| да му душу |18| прости.

18 И овде је име раздвојено на два дела по истом принципу: Војис-лав

19 Божевац код Пожареваца. О току сукоба детаљније: В. Петковић, Од Рама до Крфа 1915. До последњег човека... : прилог за историју IX пешадијског пука првог позива, Београд : Просвета ; Пожаревац : Град Пожаревац ; Велико Градиште : Општина Велико Градиште, 2015 147-156.

VI-2 Спомен Војиславу Јовановићу
(фото А. Фостиков)

VII Спомен Драгомиру Јовановићу

Као и претходни спомени, и овај је правоугаон, бео, са капом и црним словима, два натписна поља, једним само са именом и другим са уписаним крстом у венац, на који се наставља натпис у 20 редова. На страни где се налази име, са обе стране изнад натписног поља налазе се како је и поменуто два бела голуба са гроздовима.²⁰

²⁰ Вид. изнад.

VII-1 Спомен Драгомиру Јовановићу
(фото А. Фостиков)

VII-2 Спомен Драгомиру Јовановићу
(фото А. Фостиков)

VII-1 Драгомир²¹

VII-2 Драгомир Јо|2|вановић из Руд|3|ина
војник |4| 2. чете, 3. бат|5|алиона, 11.

²¹ И овде је име раздвојено на два дела по истом принципу: Драг-омир.

пеш[адиског], |6| пука 1. позив |7| 3. пољска бол |8|ница а који је |9| живео 19. г[одина] а ум|10|ре у Заечару |11| 21. фебруара |12| 1914. г[одине], Бог да му |13| душу прости. |14| Овај му вечни |15| спомен спод=|16|иже његов от|17|ац Јевта и ма|18|јка Стојанка и бр|19|ат Милојко и |20| син Јездимир.

VIII Спомен Миливоју Јовановићу

Као и претходни спомени, и овај је правоугаон, бео, са капом и црним словима, два натписна поља, једним само са именом и другим са уписаним крстом у венац, на који се наставља натпис у 18 редова.

VIII-1 Спомен Миливоју Јовановићу
(фото А. Фостиков)

VIII-1 Миливое²²

VIII-2 Миливое Јо|2|вановић из |3| Рудина вој|4|ник 2. чете |5| 3. баталиона |6| 12. пешадинс|7|ког пука |8| 1. позив који |9| поживе 25. г[одина] |10| а умре у ро|11|⁽⁶⁾сту²³ 6. мар|12|та 1915. г[одине]. Ов|13|ај спомен |14| сподиже му |15| своја²⁴ жена |16| Винка и син |17| Светлислав |18| и ћер Радмила.

²² И овде је име раздвојено на два дела по истом принципу: Мил-ивое.

²³ Робсто – највероватније да је у питању форма речи ропство, у којој се –в губи током упрошћавања, вид. нпр. Ј. Марковић, *Говор Запања*, Српски дијалектолошки зборник 47 (2000) 69.

²⁴ Своја уместо данас његова.

VIII-2 Спомен Миливоју Јовановићу
(фото А. Фостиков)

Summary

Aleksandra Fostikov

MEMORIES- TOMBSTONES FROM THE CEMETERY IN RUDINE (MLANČA)

In this paper, attention is paid to the grave memorials from the early 20th century, which are today also well known by the name "krajputaši" that is a word suggesting memorial risen by the main communication road. Eight of these monuments, which are located in the cemetery in Rudine, the hamlet of Mlanča, were subject of this work. Clearly standing out from other monuments/memorials in the cemetery, the "krajputaši" have a distinct and unique style and reason behind their origin. These memorials are dedicated to soldiers who lost their lives during the Balkans and the World War I. All but one contain words in the inscriptions which are characteristic for marking military graves.

Key words: epitaphs, monuments, memorials, Mlanča, Rudine, Kraljevo, Serbia, the 20th century.